

Mariam Ginman

Strukturen hos biblioteksvetenskapens och informatikens kunskapsbas

Ginman, Mariam, *Strukturen hos biblioteksvetenskapens och informatikens kunskapsbas* [The structure of the knowledge base in library and information science]. *Kirjastotiede ja informatiikka* 8 (4): 115—118, 1989.

During all times the basic objectives of libraries have been the analysis and selection of information for storage and effective use. Library work has however been totally reformed by the influence of modern society. This has also had an impact on the structure of the knowledge base of library and information science. This base consists today of two different parts, a theoretical part and a general one. These have both their own qualities, their own learning processes and also characteristic impacts on the educational programme of the field.

*Address: Åbo Academy, Department of Library and Information Science, Henriks-
gatan 9, SF-20500 Åbo, Finland.*

Då man talar om dagens utmaningar inom biblioteksvetenskapen och informatiken, skulle man kunna börja med att framföra det faktum att områdets grundläggande målsättningar har förändrats ytterst litet under de senaste århundradena. Redan på 1600-talet beskrev Richelieus och Mazarins bibliotekarie Gabriel Naudé sin yrkesbroder som en specialist på information och som en representant för ett vitt och intressant ämnesområde. En annan samtida bibliotekarie, John Drury, beskrev sina kolleger som mästare i informationskällor, vars uppgift det var att organisera dessa källor samt att vägleda forskarna i deras användning. I dag har bibliotekarien fortfarande liknande uppgifter. Han skall förvärva, uppbevara och ställa informationskällor av olika slag till användarnas förfogande.

Dessa aktiviteter har under alla tider varit baserade på två speciella färdigheter, nämligen analys och urval. I dag har de i praktiken dock föga gemensamma drag med motsvarande färdigheter under Drurys och Naudés tid. De drastiska förändringarna i vårt samhälle, i informationskällorna samt i användarnas behov har i

praktiken fullständigt reformerat biblioteksarbetet.

De krav som man ställer på biblioteksväsendet kan indelas i två huvudgrupper, dvs. sådana som har sitt ursprung i externa faktorer och i sådana som har sitt ursprung i biblioteksinterna förhållanden. Dessa interna och externa krav uppvisar ofta ett konfliktbaserat förhållande. En av de mera grundläggande konflikterna är bibliotekets skyldighet att samla och uppbevara information och dess skyldighet att effektivt ställa samma material till ett offentligt förfogande. Frågan är, skall biblioteken poängtera produktion eller skall de framhålla service. I det förra fallet kommer bibliotekets målsättning och strategier främst att basera sig på förvärvsuppbyggnad och i det senare fallet kommer målsättningarna att ligga i utvecklingen av sådana funktioner som underlättar en effektiv användning av samlingarna.

Den här konflikten är ingalunda ny. Orsaken till att än en gång ta upp den är det faktum, att en effektiv användning av biblioteksresurserna stått i centrum för många diskussioner under senare år. Detta accentuerar en utveckling

av biblioteken till verkliga serviceenheter som uppvisar all sådan karakteristik som är typisk för dessa organisationer.

Det kan vara av intresse att i korthet diskutera orsakerna till detta förändringstryck samt den inverkan som dessa haft på vårt område. Som intressanta faktorer kan man framföra den enorma informationstillväxten, den poängterade betydelsen av kunskap i vårt samhälle, det större kravet på service bland användarna, de nya tekniska möjligheterna samt karakteristiken hos områdets kunskapsbas.

Kravet på service samt den moderna teknologin

Dagens informationsanvändare anser det ofta svårt och frustrerande att orientera sig i det enorma informationsöverflödet. De behöver hjälp och de är i sin fullkomliga rätt att kräva den. Medborgarnas krav på och smak för service har överhuvudtaget vuxit enormt under de senaste 20 åren. Människor har i dag en större möjlighet att besluta om sin livsstil, sin fritid och sin levnadsstandard. De är vana vid att samhället erbjuder dem olika slag av service för att lösa problem i det dagliga livet. Kravet på service accentueras också av den framträdande plats som utbildningen har i vårt samhälle samt av den enorma pågående internationaliseringsprocessen. Människor kommuniserar globalt mera än någonsin och ideer samt kunskap om intellektuella prestationer sprids snabbt över hela världen. Det blir fullkomligt naturligt att vända sig till biblioteket och be bibliotekarierna spåra en ide, en prestation, eller några tankar utan att man vet var och hur dessa först presenterats.

Dessa trender accentueras ytterligare av de möjligheter som den moderna informationsteknologin erbjuder. Dess inverkan på biblioteksväsendet har varit densamma som ny teknologi alltid haft på mäskligheten. Först implementeras den för att man effektivare och snabbare skall kunna utföra saker man alltid har gjort. Under nästa utvecklingskede börjar man utföra uppgifter som förut var otänkbara att genomföra och under den tredje fasen börjar teknologin få inverkan på hela vår livsstil och totala beteende. Inom biblioteksväsendet har vi passerat den första fasen vad gäller informa-

tionsteknologi. De moderna intergrerade system som nu är under utveckling ger oss en möjlighet att både höja den fysiska och den intellektuella nivån i informationsförsörjningen till en servicestandard som förr var otänkbar och omöjlig att uppnå. Biblioteket håller på att utvecklas till en lokal knutpunkt i ett världsomfattande integrerat informationssystem.

Kunskapsbasen

När man analyserar utbildningsprogrammen för biblioteksvetenskap och informatik i olika länder slås man av de stora skillnaderna. Den brist på enhetlighet beror delvis på de olika uppfattningarna om kunskapsbasen inom området, vilka tillåter stora variationer i områdets grundläggande målsättningar och utvecklingsstrategier. Det är därför omöjligt att jämföra de olika utbildningarna som sådana utan att samtidigt beakta de lokala målsättningarna samt de fysiska och intellektuella förutsättningarna. Dessa påverkar vår prioritering av olika delar av kunskapsbasen. Inom varje disciplin består kunskapsbasen nämligen av två delar; en teoretisk och en allmän del. Den teoretiska delen betraktas i allmänhet även som ett mått på yrkets status i samhället. Den sociala status som förr var utslagsgivande för allmänhetens uppskattning av olika yrken håller på och försvinna och i stället har vi fått kunskapsbasens komplexitet och intellektuella förfining som ett nytt mått på uppskattningen.

Då olika yrken utvecklas brukar de slipa sina profiler gentemot sina konkurrenter genom att införa ett ständigt högre behov av utbildning bland sina medlemmar. På samma gång skapar de ett slags ny professionalism som är direkt associerbar med karakteristiken hos den kunskap som behövs för arbetsrutinerna. Utbildningens längd blir härigenom direkt proportionell mot dess intellektuella nivå. Ofta anses därför den mängd kunskap och utbildning, som krävs för att en person skall kunna upptas inom den lägsta nivån i yrkesgemenskapen, som ett mått på yrkets intellektuella och professionella status. Faktorer som är av betydelse i detta sammanhang är både längden och innehållet i utbildningen men också den position som utbildningen har i samhällets utbildningshierarki. Mao. ju mer bibliotekarierna utvecklar

sin teoretiska och intellektuella kunskapsbas desto flere krav ställs det på utbildningsprogrammen.

I motsats till den intellektuella delen av kunskapsbasen brukar den allmänna inte erhålla någon större plats i utbildningen för samhällets intellektuella yrken. Denna kunskap erhålles främst genom den socialiseringsprocess som varje medlem av yrkeskåren utsätts för vid sitt inträde i arbetslivet. Det är en mycket rollspecifik kunskap som lever och utvecklas på basen av medarbetarnas samverkan samt på basen av en växelverkan mellan kollegerna och deras arbetsuppgifter. Den baserar sig på den arbetsexpertis och de normer som upprätthålles av den kollektiva erfarenheten. Fastän den är en väsentlig del av gruppkulturen är den samtidigt ofta okänd för utomstående. Även om denna kunskap är mycket viktig för arbetets genomförande och utgör ett viktigt komplement till den teoretiska delen, kan den inte ensam ersätta en formell kunskapsbas för ett intellektuellt yrke.

Den formella intellektuella delen av kunskapsbasen har främst två hjälpmedel för sin tillkomst och utveckling. Dels kan den bli identifierad och utvecklad genom publikationsverksamheten och dels genom utbildningen.

Litteraturen reflekterar direkt områdets grundläggande intellektuella nivå. Därför har den en avgörande betydelse för områdets teoretiska status. Utvecklingen av en disciplin är direkt beroende på dess förmåga att ta vara på, utveckla och organisera sin litteratur (Storer & Parson, 1968).

Utbildningen nämndes som det andra instrumentet för utvecklingen av områdets kunskapsbas. Den intellektuella nivån står nämligen inom varje område i en direkt proportion till utbildningskvaliteten. Det är genom den formella utbildningen som det teoretiska kunnandet kan ges vidare till nya generationer yrkesutövare och blir därigenom en stor kraft för kontinuitet och utveckling.

Kunskapsbasen och utbildningen

Olikheterna i utbildningsprogrammen hos de olika utbildningsenheterna i biblioteksvetenskap och informatik beror således storligen på den vikt som man tillmäter de olika delarna i

kunskapsbasen. Beroende på huruvida man poängterar den teoretiska eller den generella delen av kunskapsbasen synes det nämligen finnas två totalt olika uppfattningar om bibliotekaryrket. Den ena uppfattningens extrema ytterlighet ser bibliotekarien som en krävande, viktig länk inom en global informationsförsörjning. Den extrema uppfattningen inom den andra kategorin ser bibliotekarien däremot främst som en tekniker, en skicklig mekaniker vars uppgift det är att uppehålla vårt litterära arv för kommande generationer.

Den tidigare uppfattningen poängterar teoretiska studier samt vikten av forskning. I Finland har utbildningsenheterna förankrat sina tyngdpunkter i dessa faktorer och försökt styra utvecklingen av yrket mot en högre intellektuell nivå. Detta har varit fullkomligt naturligt med tanke på utbildningens akademiska status i vårt land. I de andra nordiska länderna (förutom Island) är utbildningen förlagd till speciella biblioteksskolor. På basen av deras organisation har de haft det svårare att idka vetenskaplig verksamhet. Detta har lett till att de haft problem med att profilera sig som forskningscentra. Under senare år har vetenskap och forskning dock fått en allt större betydelse för biblioteksvetenskapen och informatiken överallt i Norden och man har vidtagit olika åtgärder för att inkorporera dessa aktiviteter i skolornas verksamhet.

Den större poängteringen av den intellektuella delen av kunskapsbasen och av forskningen är ingalunda enbart ett nordiskt fenomen. Tvärtom kan dessa trender tydligt iakttagas i sådana länder där området har längre akademiska traditioner. Så kan man t.ex. konstatera att enbart 32% av lärarna i amerikanska bibliotekariet utbildningsenheter hade en doktorsgrad år 1960. År 1972 var andelen fortfarande mindre än hälften. I början av 1970-talet ägnade sig lärarkåren fortfarande betydligt mindre åt forskning än vad deras kolleger inom andra discipliner gjorde. De hade också färre forskarstipendier och utmärkelser. År 1978 var bilden redan en annan. Andelen lärare med doktorsgrad hade vuxit till 66%. År 1981 steg den till 71%, år 1985 till 75% och år 1987 till 78%. Detta måste anses som en mycket signifikant ökning om man samtidigt beaktar att antalet lärare under motsvarande period vuxit med 400%. Antalet professorer inom området hade också ökat markant. År 1960 fanns det i USA 30 profes-

sorer i biblioteksvetenskap och informatik år 1978 var antalet 159. (Kilpelä, 1982 ; Heim, 1987)

De nya utmaningarna på området har också förändrat dess forskningsinriktning. För 40 år sedan var den historiska och humanistiska forskningen fortfarande helt dominerande. I dag har man kommit till en insikt om att området även har ett stort behov av ekonomisk, sociologisk, politisk, teknisk och psykologiskt orienterad forskning.

Vi behöver en djupare kunskap om behovet och användningen av information. Vi behöver kunskap om äganderätt, kostnader och distributionsmodeller. Vem använder information? Vem behöver den? Vem köper den? När informationsmarknaden växer, blir dess kontroll och privatisering aktuella fenomen. En illegitim användning av information blir en stor frästelset. Därför är det viktigt att vi genom forskning kan erhålla en sådan kunskap som kan förhindra en snedvriden informationstillgång och utveckla en likvärdig service för alla användargrupper från åldringar och barn till beslutsfattare och vetenskapsmän. Denna kunskapsresurs är i dag rätt ojämt fördelad. 90% av dagens informationspotential finns i händerna på några få utvecklade länder. Vi bör därför skapa en yrkeskår som kan hjälpa länder, organisationer och individer att effektivare använda den globala kunskapsresursen. För att ha förmågan att uppnå ett sådant mål är det viktigt att vi även fortsättningsvis utvecklar den intellektuella kunskapsbasen och ger våra studenter en analysförmåga samt en förmåga att fråga de rätta frågorna t.ex. oftare »varför» än »hur».

En av områdets stora svårigheter, men också en av dess största utmaningar är även det faktum, att informationsmarknaden fortfarande

de är oidentifierad. Det är inte klart vilka grupper i samhället som skall ansvara för olika uppgifter inom informationshanteringen. Man skulle kunna tro att ett sådant yrke som har analys och urval av information som sin specialitet, skulle kunna hitta intressanta ansvarsområden inom denna process.

Konkurrensen är dock mycket hård. Det blir allt viktigare att kunna sälja sin kompetens till externa grupper. I detta avseende har bibliotekarien en dålig utgångsposition därför, att yrkets kunskapsbas är okänd hos den breda allmänheten. Ett yrke som i många delar av världen är underbetalt, kvinnodominerat och överrepresenterat måste i allmänhet kämpa hårdare för att kunna identifiera sin arbetsmarknad än yrken med en högre status.

Det enda sättet för bibliotekarierna att lyckas är att visa sig professionellt överlägsna i sådana uppgifter som de vill åberopa som sitt professionella ansvar och på detta sätt etablera ett gynnsamt sociologiskt, ekonomiskt och ideologiskt klimat för yrket. En sådan målsättning är också en stor utmaning för utbildningsenheter på området.

Hyväksytty julkaistavaksi 10.11.1989.

Litteratur

- Heim, K.M., The changing faculty mandate. *Library trends* 34(1986) 4: 581—606
- Kilpelä, R., Library school faculty doctorates: a statistical review. *Journal of education in librarianship* 22(1982) 4: 239—259
- Storer, N.W. & Parson, T., The discipline as differentiating force. i: Montgomery, E.G. (red) *The formation of access to knowledge*. Syracuse university, Syracuse 1968, s. 101—121